

УДК 75.036.2(477)

Чурсін Олександр Вікторович
аспірант Харківської державної академії
дизайну і мистецтв
e-mail: alexan22arh@mail.ru

ПЛЕНЕРНИЙ РУХ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядається робота численних сучасних мистецьких пленерів України. Зроблено спробу їх класифікації за типами. Характеризуючи роботу провідних пленерів, які почали свою діяльність з середини 90-х років ХХ ст., автор виявляє їх головну творчу спрямованість, особливості і значення для розвитку сучасного пленерного пейзажного живопису України. Розглядається і робота менш відомих місцевих пленерів, які теж мають досить важливе значення для розвитку художньої культури різних регіонів країни.

Ключові слова: живопис, пленер, творчість, пейзаж, етюд.

Чурсин Александр Викторович, аспирант Харьковской государственной академии дизайна и искусств **Пленэрное движение в Украине на современном этапе**

В статье рассматривается работа многочисленных творческих пленэров Украины. Предпринята попытка их классификации по типам. Характеризуя работу основных, ведущих пленэров, которые начали свою работу с середины 90-х годов ХХ ст., автор выявляет их основную творческую направленность, особенности и значение для развития современной пленэрной пейзажной живописи Украины. Рассматривается и работа менее известных местных пленэров, которые также имеют немаловажное значение для развития художественной культуры различных регионов страны.

Ключевые слова: живопись, пленэр, творчество, пейзаж, этюд.

Chursin Oleksandr, Postgraduate student, Kharkov State Academy of Design and Arts **Plain-air movement in Ukraine at the contemporary stage**

The article deals with the work of numerous Ukrainian art pleners. An attempt of their classification is made. Characterising work of the main, leading pleners which began the work in the middle of the 90th years of the XX century, the article reveals their main creative orientation, features and value for development of modern plein-air landscape painting in Ukraine. The work of less-known, local pleners which also are of great importance for development of art culture of various regions of the country is considered also.

In the nineties of the XX century owing to the democratization of the public relations and the release from ideological oppressions, the landscape genre gradually revives and gains new qualities. Especially it was promoted by origin of the plein-air movement at the beginning of the 2000th years. In the new conditions the landscape art is characterised by coexistence of the most different directions and tendencies.

Today in Ukraine more than 60 various art pleners work with various organizational and creative problems already.

Their activity and value for development of the contemporary Ukrainian landscape painting demands serious studying. The necessity of the detection the special nature of plein-air movement and the tendencies of its development appeared.

The contemporary plein-air painting approves ideas of the direct communication with the nature. The interest of artists in the plein-air landscape becomes a peculiar form of a protest against the negative phenomena of the modern life such as the sharp falling of the spirituality, a global urbanization, irresponsible experiments with the nature.

In the modern art criticism literature there are no essential researches which would study problems of the plein-air movement, its formation and development.

More than other publishing editions in Ukraine the magazine of NUAU "Fine Arts" devotes its articles to a subject of activity of pleners. In 2003–2013 it publishes a number of articles devoted to the work of Crimea, Zakarpatye, other regions, but they have only the general information character.

These are A. Fedoruk, V. Petrashik, O. Zagaetska, O. Denisenko, V. Nemtsova, I. Gresik, A. Nosenko and other authors' articles.

The modern art plener movement is in a phase of active and stable development. It represents one of the most important sides of the development of the landscape art of our days.

Many known Ukrainian artists – participants of pleners in their creative work keep and carry on the realistic traditions of the Ukrainian plein-air landscape which comes from S. Vasilcovsky, P. Levchenko, I. Trush, I. Burachek, O. Novakovsky, N. Glushenko, S. Shishko, F. Zakharov, A. Kashay and other masters.

By its value the modern Ukrainian pleners can be divided to the main (leading) and local. The main pleners differ by the powerful economic base, permanent work of the known painters in them, work of groups not less than 1 month, holding the exhibitions and master classes, the edition of booklets and catalogs. These are Nemirov, Sevastopol, Mukachevo pleners, the International Repin plain-air (Chuguev), the International plener "Hortitsa through centuries" (Zaporozhye) and some other.

The leading pleners set as the purpose the developing and the continuation of the realistic traditions which are seen also in a certain coexistence with other art directions.

Also with the main pleners the large number of other local less known pleners works. They not always are in accordance to requirements of the main ones. But, it should be noted, that the name of these pleners – local (minor) is conditional as these numerous pleners, among which there are also noticeable, bring the contribution in the development of the modern plener movement, the art culture, regions especially remote from the centers.

Among such pleners there are "Gurzufsky seasons" (Crimea), pleners in Trostyanets, Nikopol, Lebedin, Koblevo, Lutsk, Korop (The Chernigov region) and many others.

Except the called pleners of the realistic direction there are pleners of the "abstract" direction as, for example, the plener "The Princely mountain" (Kiev). There are pleners which combine work of artists with a tourist travel ("Art tourism", Odessa region, "The Jewish Atlantis" and others.

The Ukrainian plein-airists take the active part also in the activity of the foreign pleners in Poland, Croatia, Slovakia, France, China, Romania, Bulgaria and other countries.

Pleners, both leading and less known, constantly improve the organizational and creative work, give rise to its forms promoting creation of conditions for emergence of the real works of the modern landscape art. Their activity creates the favourable conditions for an exchange of creative experience, has a great impact on formation of young landscape painters.

Keywords: painting, plener, creative work, landscape, study.

З відновленням пленерної діяльності на головних творчих базах НСХУ у Седневі, Гурзуфі ім. К. Коровіна і Очакові ім. Р. Судковського почали свою діяльність нові численні пленери майже у всіх регіонах України. У наші дні діє вже більше ніж 60 різноманітних мистецьких пленерів з різними організаційними проблемами і творчими завданнями, діяльність яких і виявлення їх значення у сучасному художньому процесі потребує серйозного вивчення. Назріла необхідність аналізу особливостей характеру пленерного руху сьогодні і тенденцій його розвитку.

З середини 90-х років ХХ ст. розвиток образотворчого мистецтва України переживає глобальні зміни, які відбулися внаслідок демократизації громадського життя з надбанням Україною незалежності.

У нових умовах мистецтво, яке звільнилось від ідеологічних обмежень і переслідувань інакомислення, характеризується співіснуванням самих різноманітних напрямків і тенденцій. У великій мірі переосмислюються традиції і методи у пейзажному живописі. Поступово відроджується і набуває нових якостей пейзажний жанр. Особливо цьому сприяє зародження пленерного руху і його розквіт з початку 2000-х років.

У наш час безвідповідальних експериментів над природою, глобальної урбанізації, нівелювання духовних цінностей цілеспрямоване звертання художників до пленерного пейзажу стає своєрідною формою протесту проти цих негативних явищ сучасного життя. Пленерний живопис сьогодні, стверджуючи ідеї безпосереднього спілкування з природою, долає вузькість розповсюджених думок про те, що таке сучасність у пейзажі. Назріла необхідність на прикладі діяльності багатьох пленерів розкрити і своєрідність еволюції нового пейзажного живопису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільшу увагу серед друкованих видань сьогодення темі діяльності пленерів присвячує свої публікації журнал НСХУ "Образотворче мистецтво". Протягом 2003–2013 років виходять друком ряд статей, головне інформаційного плану, які присвячені роботі пленерів у Криму, Закарпатті, інших регіонах. Їх автори О. Федорук, В. Петрашик, О. Загаєцька, Г. Носенко, І. Гресик, О. Денисенко, В. Немцова і інші у своїх статтях інформують про роботу деяких сучасних пленерів, а також розглядають творчість провідних пейзажистів пленеру, серед яких С. Репка, А. Зорко, О. Ольхов, Ю. Вінтаєв, О. Поляков, Л. Заборовський, О. Чередниченко і інші.

Численні факти про роботу пленерів, інтерв'ю з їх організаторами і художниками надруковані у журналі "Антиквар": №11 (68), листопад 2012 р., повністю присвяченому темі історії і розвитку пленеризму.

Дослідження Г. Носенко присвячено історії і розвитку пленеризму окремого регіону – "Пленер у живописі Одеси другої половини ХХ – початку ХХІ століття".

Але спеціальні дослідження, які вивчали б проблеми сучасного пленерного руху взагалі, його становлення і розвитку, відсутні.

Мета статті – вивчення і аналіз особливостей і тенденцій розвитку провідних, а також великої групи місцевих пленерів сучасності.

Діяльність сучасних мистецьких пленерів в Україні перетворилась у широкий художній рух, який, пройшовши період свого становлення у 1995–2003 роках, зараз знаходиться у фазі активного і стабільного розвитку. Сьогодні він представляє один з важливих аспектів сучасного пейзажного живопису. Цей рух генерує появу нових талановитих художників, які у своїй творчості зберігають і продовжують реалістичні традиції українського пленерного пейзажу, що йдуть від С. Васильківського, П. Левченка, І. Труша, О. Новаківського, М. Бурачека, М. Глуценка, С. Шишка, Ф. Захарова, А. Кашшя.

Варто вказати, що розвиток реалістичного пленерного пейзажу на сучасному етапі не заперечує можливості толерантного співіснування з іншими художніми напрямками і творчими спрямуваннями. Але, як казав відомий майстер пейзажу, лауреат премії ім. С. Шишко, О. Захарчук, "...я вірю, що на новому етапі розвитку людство знову звернеться до живого джерела природи" [1, 67].

Численні пленери працюють у багатьох куточках країни. З середини 90-х років минулого століття і до сьогодення можна визначити вже більше 60 пленерів, які діють у різних регіонах – від Харкова до Закарпаття, від Чернігова до Криму. Так, один з перших пленерів – Немирівський на Вінничині – почав свою роботу 1995 року, одним із перших стає Львівський пленер – з 1997, Севастопольський пленер і Мукачевський на Закарпатті – з 1998, пленер у Болехові Івано-Франківської області – з 1999, Міжнародний Репінський пленер у Чугуєві Харківської області – з 2000 року.

У ці ж роки відновлюють свою роботу і приймають перші групи художників Будинки творчості НСХУ у Гурзуфі ім. К. Коровіна, Седневі (Чернігівська обл.) [5, 130], Очакові ім. Р. Судковського (Миколаївська обл.).

За своїм значенням сучасні мистецькі пленери можна розподілити на головні (провідні) і місцеві (другорядні).

Головними (провідними) слід визначити пленери за такими ознаками:

- вагома економічна база;
- безупинна багаторічна діяльність;
- термін роботи кожної групи не менше 1 місяця;
- визнання художників – учасників групи серед професіоналів (членство в НСХУ);
- проведення виставок-звітів;
- проведення майстер-класів для дітей і художників-аматорів;
- поповнення колекцій творів живопису у місцевих музеях, галереях;
- друкування буклетів, каталогів творів учасників пленерів (альбомів).

До першої групи входять такі сучасні діючі пленери (окрім вже зазначених будинків творчості НСХУ):

- Немирівський (Немирів, Вінницька обл.);
- Севастопольський (заснований Севастопольською організацією НСХУ);
- Мукачівський (Мукачеве, Закарпаття);
- Міжнародний Репінський пленер (Чугуїв, Харківська обл.);
- Міжнародний пленер "Хортиця крізь віки" (Запорізька обл.);
- пленер у Славському "Махіт" (Львівська область);
- Міжнародний пленер в Батилімані (Крим);
- пленер "Шляхами Васильківського: погляд крізь століття";
- Львівський пленер "Свою Україну любіть".

Головні мистецькі пленери незмінно користуються авторитетом і популярністю серед художників. Своєю ідеологією вони визначають зберігання, розвиток і продовження реалістичних традицій українського пейзажного мистецтва.

Пленер у живописному містечку Немирові на Вінниччині працює з 1995 року. Засновники – голова Вінницької організації НСХУ Л. Гринюк і місцевий художник М. Чулко. Ідея пленеру – мистецькі враження від краси природи і людських діянь на Немирівській землі. Учасники пленеру представляють найрізноманітніші відтінки сучасного руху в мистецтві. Тут працювали А. Чебикін, Ф. Гуменюк, А. Крохмалюк, О. Ольхов, О. Довгань, О. Приходько, І. Яценко, М. Дудченко та багато інших. Діяльність пленеру активно висвітлюється у місцевій пресі, видаються каталоги.

Севастопольський пленер є одним із поважніших сучасних пленерів і популярним серед художників, заснований 1998 року керівником Севастопольської організації НСХУ, відомим художником-пленеристом А. Сухоруких. Доктор мистецтвознавства, академік О. Федорук називає його "пленеристом, вихованим морем" [12, 138], який "зміг об'єднати художників у живий, творчий організм і сам став його невід'ємною частиною" [13, 237].

Головна тема пленеру – сам Севастополь і севастопольська земля. Художники, які беруть у ньому участь, представляють різні міста України: Н. Лоза (Одеса), А. Зорко, А. Чебикін, О. Ольхов, С. Рєпка (Київ), І. Гап'як (Львів), М. Дудченко (Сімферополь), Ю. Вінтаєв, В. Чурсін (Харків) та багато інших. Видаються каталоги з репродукціями творів учасників. Наприклад, у 2002 р. видано каталог, який поєднав 5 севастопольських пленерів (1998–2002). Звітні виставки проходять у Севастопольському художньому музеї ім. М.П. Крошицького.

Мукачівський пленер на Закарпатті – один із перших, почав роботу 1998 року [9, 138]. Його напрям – продовження і розвиток традицій закарпатської пленерної пейзажної школи. "Закарпатські пленери, – за висловленням О. Федорука, – в історичному часі декларують увагу до колористичної символіки, декоративної інтуїції, вони через міфологію краєвиду очищують "територію духу" [14, 4]. Пленер працює двічі на рік.

Ініціатор і організатор Мукачівського пленеру – народний художник України З. Мичка. Основну частину творчих груп постійно складають місцеві художники, а також мистці з Києва, Львова, Вінниці, Одеси. Постійні учасники Мукачівського пленеру – відомі художники А. Чебикін, О. Ольхов, С. Дуплій, (Київ); В. Стогнут, О. Косар (Львів), В. Микита, В. Свалявчик, Б. Кузьма, А. Іванчо (Ужгород, Мукачеве); М. Довгань, М. Чулко (Вінниця), Н. Лоза (Одеса) і інші.

Міжнародний Репінський пленер у Чугуєві, на батьківщині І.Ю. Рєпіна, започаткував свій перший заїзд 2000 року. Цей пленер – чи не єдиний, який жорстко додержується у своїй ідеології на пряму традиційного реалізму. Постійним куратором є мистецтвознавець А. Сазонова.

Пленер набув всеукраїнського розголосу, його опір на традиції "репінського" реалізму надає йому своєрідного відтінку. Велику роль виграють традиції класиків харківської школи пленерного пейзажу С. Васильківського, М. Беркоса, П. Левченка, М. Ткаченка. Особливого значення пленер набув у зв'язку із відновленням Міжнародної мистецької премії ім. І.Ю. Рєпіна (2011) [10]. Голова НСХУ, народний художник України В. Чепелик писав, що Чугуївський пленер – "це мистецький гімн благодатній природі Слобожанщини, її людям та історії" [11, 2].

Міжнародний пленер "Махіт" у містечку Славське на Львівщині – один з наймолодших (2007), але користується повагою і популярністю серед художників. Організаторами стали львівські художники О. Манюк, В. Стогнут, О. Косар разом з меценатами – родиною О. і Д. Арєф'євих за сприяння Фонду підтримки культури та спорту "Махіт".

Славське стало ще одним центром сучасного пленерного живопису в Україні, який збирає художників з багатьох регіонів країни та зарубіжжя. Тут працювали Д. Волков (Ялта); А. Куцаченко (Київ);

І. Дудик (Ужгород); О. Ніколаєвський (Трускавець); М. Демцю, Д. Парута, (Львів); О. Дмитрієв (Харків); О. Чередниченко (Суми); Л. Заборовський (Чернігів) та інші. Стилистичні спрямування у творчості учасників пленеру найрізноманітніші. Вони показали "розуміння пленеру, що коливається від самодостатньої цінності імпресіоністичного етюдю до формальних, іноді суто абстрактно-колеристичних рішень" [8, 8].

Міжнародний живописно-графічний пленер у Батилімані працює у мальовничому куточку Криму біля підніжжя Куш-Кая з 2002 року. Організатор і спонсор пленеру – почесний член НСХУ генерал М. Сальва. Куратор проекту – художник А. Шевчук. Мета пленеру – відтворення "божественної й одвічної краси дивовижної кримської природи" [2]. Батиліманський пленер завжди збирає знаних майстрів пленерного живопису, серед яких З. Мичка, А. Чебікін, М. Чулко, М. Довгань, О. Приходько, А. Іванчо, О. Шурінов, О. Ольхов, Т. Красна, Н. Лоза, Л. Заборовський, О. Манюк та інші. Підсумкові виставки відбуваються у Севастопольському художньому музеї ім. М.П. Крошицького.

Міжнародний пленер "Хортиця крізь віки" працює з 2003 року [6, 157]. Організатор і постійний куратор – голова Запорізької обласної організації НСХУ І. Гресик. Місце проведення пленеру – Національні заповідники "Хортиця" і "Кам'яна могила", історико-культурний комплекс "Запорізька Січ". Цей пленер виділяється серед інших своєю спрямованістю на історичну тематику: наприкінці пленеру художники створюють ескіз картини на тему з історії запорізького козацтва. Так, наприклад, В. Козлов (Луганськ) створив ескізи до картини "Чайки" (2004), яка стала, як писали організатори пленеру, "живописною історичною метафорою непереможної запорізької відваги" [4, 64]. Його колега із Донецьку О. Поляков написав історичні пейзажі "Весна на річці Молочна (2010)", "На Хортиці" (2012).

Особливу групу серед провідних складають пленери "Шляхами Васильківського: погляд крізь століття", "Свою Україну любіть", "По православним місцям" – унікальні серед діючих пленерів. Кожен з них складається з цілого ряду пленерів, які працюють упродовж кількох років. Вони стали справжньою культурною акцією, яка вміщує різноманітні спрямування: проведення самих пленерів, устрій виставок, методичну, краєзнавчу та науково-дослідницьку роботу, видавничу діяльність.

Пленер "Шляхами Васильківського: погляд крізь століття" започаткував свою роботу 2004 року. Його мета – "через століття відобразити пам'ятники церковного і народного мистецтва, характерні пейзажі Слобожанщини і інших регіонів України, створені свого часу майстром" [15, 6]. Організатори – мистецтвознавець, зав. відділом Харківського художнього музею О. Денисенко, художник О. Коцарев, а також Б. Гриньов – академік НАНУ, меценат і колекціонер, який став головним спонсором пленеру.

Пленер, який складався із семи заїздів, проходив у багатьох містах і місцях України, де у свій час писав С. Васильківський – Ахтирці, Путивлі, Полтаві, Лубнах, Диканці, Сорочинцях, Чернігові, Святогірську, Дрогобичі, Самборі, Новомосковську і інших місцях. Серед учасників пленеру – послідовники традиційного реалізму О. Коцарев, О. Судаков, О. Резниченко, В. Шматько; декоративного живопису – О. Петрухін, І. Панкратов, С. Гнойовий; постмодерну і символізму – О. Лисенко, О. Шеховцов; оп-арту – О. Лазаренко; гіперреалізму – В. Грицаненко і інші художники.

Львівський пленер по шевченківським місцям, який має символічну назву "Свою Україну любіть", почав роботу 1997 року. Ініціатор проекту – директор Львівського палацу мистецтв, заслужений робітник культури Р. Наконечний. Протягом 1997–2003 років здійснилося вісім пленерних поїздок по шевченківським місцям в Україні, Литві, Росії, Білорусі, Казахстані. Образні вирішення творів львівських живописців народжуються у результаті "глибокого проникнення у суть українського генія, його поезії і художньої спадщини, його життєвої філософії" [7, 99]. По результатах пленерів створено музей "Львівська Шевченкіана" з постійно діючою експозицією у Львівському палаці мистецтв, яка налічує біля 400 робіт художників М. Демцю, Ю. Лесюка, Е. Манишина, З. Кецала, В. Стогнута, В. Скопа, П. Синяка, О. Крохмалюка, Д. Парути і багатьох інших.

Пленери "По православним місцям" працюють за схожими принципами. Їх організатор і спонсор – харківський меценат і колекціонер В. Синчук [3]. Пленери працювали протягом 2007–2013 років у Києво-Печерській, Почаївській, Святогірській, Троїце-Сергієвській лаврах, на Соловецьких островах, в Херсонесі (пленер "Християнські святині"), а також за кордоном – Турції, Ізраїлі, Йорданії, Сирії (пленер "По слідам перших християн").

Сучасний пленерний рух постійно знаходиться в активному розвитку і народжує все нові різновиди пленерів, нові форми їх роботи та засоби організації. Тільки у 2013 році почали роботу 5 нових пленерів. Це 1-й Подільський живописно-графічний пленер "Художня вільниця" (Тульчин, Винницька обл.), пленер "Чорне море – 2013" (Кароліно-Бугаз, Одеська обл.), пленер "Кимерийський" ім. І. Айвазовського (Феодосія), пленер у Єнакієво ім. космонавта Г. Берегового (Донецька обл.), пленер "На берегах двох морів" (Керч). 2014 року розпочав роботу пленер "Обрій-Карпати" за мистецькою програмою "Карпатський хребет".

Поряд з провідними пленерами працює велика кількість інших пленерів – місцевих (другорядних), які не відповідають всім критеріям і ознакам головних. У їх складі можна побачити як відомого майстра, так і художника, який нещодавно закінчив художнє училище, а інколи і художника-аматора.

Слід відзначити, що назва цих пленерів – місцеві (другорядні) – досить умовна. Ці багаточисленні пленери, серед яких є і достатньо помітні, вносять свою вагому частку у розвиток художньої культури України, особливо віддалених від центру регіонів. Вони поживляють художнє життя, сприяють створенню колекцій живопису у місцевих музеях і школах, позитивно впливають на розвиток дитячої художньої творчості і освіти. Серед таких пленерів:

- пленери у Бахчисараї (Будинок-музей К. Нагаєвської та О. Ромма);
- "Гадяч – гетьманська столиця" (Полтавська обл.);
- пленер в Тростянці (Сумська обл.);
- пленер "Будетлянин Давид Бурлюк" (Лебедин, Сумська обл.);
- "Шляхами козацької слави" (Нікополь);
- пленер "Наше місто" (Луцьк);
- пленери "Каліта-Арт" (Київ);
- Січеславський пленер (Дніпропетровськ) та багато інших.

Окрім зазначених пленерів реалістичного напрямку, існують пленери, які мають спрямування на "абстрактний" пейзаж, такі як пленер "Княжа гора" (Канів) [1].

Є пленери, які поєднують роботу художників із туристичними подорожами. Це "Арт-туризм" (Одеська обл.), "Єврейська Атлантида" (по єврейським містечкам Західної України) і інші.

Сучасний пленерний рух став одним із важливіших факторів у розвитку пейзажного живопису України. Він сприяє появі нових талановитих мистців, які у своїй творчості зберігають і продовжують реалістичні традиції українського пленерного пейзажу.

Пленери, як провідні, так і місцеві, постійно удосконалюють свою організаційну і творчу роботу, народжують її нові форми, які сприяють створенню умов для появи справжніх, високохудожніх творів сучасного пейзажного мистецтва.

Діяльність сучасних пленерів, створюючи сприятливі умови для обміну творчим досвідом художників, завдають великого впливу на формування молодих талановитих пейзажистів, серед яких Н. Ярмольчук, Т. Ягодкіна, Д. Рибіна, А. Чеботару, М. Чепелева, А. Калюжна, С. Скрипцін, К. Волошко, В. Ковальов, О. Дмитрієв, О. Волков, С. Коваленко та інші.

Література

1. Антиквар. – 2012. – №11 (68), ноябрь. – К.: Издательский Дом "Антиквар". – 156 с.
2. Батиліман. – 2012. Альбом-каталог. – Севастополь, 2012. – 59 с.
3. Блаженні ті очі, що бачать. Мистецький проект Василя Сінчука. Альбом-каталог. – Харків: ТОВ "Майдан", 2013. – 439 с.
4. В'ячеславова О. Відсвіти регіоніки /В'ячеславова О. //Образотворче мистецтво. – 2004. – №3. – С. 64–67.
5. Загаєцька О. Пленери в Седневі/ Загаєцька Олена //Образотворче мистецтво. – 2012. – №3/4. – С. 130–131.
6. Запоріжжя: VIII мистецький пленер "Хортиця крізь віки"//Образотворче мистецтво. – 2010. – №2/3. – С. 157.
7. Луковья О. Львівська шевченкіана в експозиції кімнати-музею Т.Г. Шевченка Львівського палацу мистецтв /Луковья О. //Образотворче мистецтво. – 2010. – №2/3. – С. 98–99.
8. Максим. Міжнародний пленер живопису. Каталог. – Славське-Київ: ТО "Юрковиця", 2007. – 71 с.
9. Мичка З. Мукачевські пленери: історія і сьогодення /Мичка З. //Образотворче мистецтво. – 2012. – №3/4. – С. 138–139.
10. Премія імені І.Е. Рєпіна. Каталог. 2011 – 2012 г.г. – Чугуєв, 2012. – 31 с.
11. Рєпінские пленэры. Каталог. – Харьков: ТОВ "Майдан", 2004. – 46 с.
12. Федорук О. Пленерист, вихований морем /Федорук О. //Образотворче мистецтво. – 2010. – №2/3. – С. 138–140.
13. Федорук О. Перетин знаку. Кн. 3/О. Федорук. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 415 с.
14. Федорук О. Пленери як мистецький дискурс /Федорук О.//Образотворче мистецтво. – 2010 – №2/3. – С. 2–5.
15. Шляхами Васильківського: погляд крізь століття. Каталог. – Харків-Київ, ХДАДМ, 2009. – 124 с.

References

1. Antikvar. -2012. – №11 (68), noyabr'. – K.: Izdatel'skiy Dom "Antikvar". – 156 s.
2. Batyliman. – 2012. Albom-kataloh. – Sevastopol, 2012. – 59 s.
3. Blazhenni ti ochi, shcho bachat. Mystetskyi proekt Vasyliya Sinchuka. Albom-kataloh. – Kharkiv: TOV "Maidan", 2013. – 439 s.
4. Viacheslavova O. Vidsvity rehioniky /Viacheslavova O. //Obrazotvorche mystetstvo. – 2004. – №3. – S. 64–67.
5. Zahaietska O. Plenery v Sednevi/ Zahaietska Olena //Obrazotvorche mystetstvo. – 2012. – №3/4. – S. 130–131.
6. Zaporizhzhia: VIII mystetskyi plener "Khortytsia kriz viky"//Obrazotvorche mystetstvo. – 2010. – №2/3. – S. 157.
7. Lukovka O. Lvivska shevchenkiana v ekspozytzii kimnaty-muzeiu T.H. Shevchenka Lvivskoho palatsu mystetstv /Lukovka O. //Obrazotvorche mystetstvo. – 2010. – №2/3. – S. 98–99.
8. Maxim. Mizhnarodnyi plener zhyvopysu. Kataloh. – Slavske-Kyiv: TO "Yurkovytsia", 2007. – 71 s.
9. Mychka Z. Mukachevski plenery: istoriia i sohodennia /Mychka Z. //Obrazotvorche mystetstvo. – 2012. – №3/4. – S. 138–139.
10. Premiya imeni I.E. Repina. Katalog. 2011 – 2012 g.g. – Chuguev, 2012. – 31 s.
11. Repinskie plenery. Katalog. – Khar'kov: TOV "Maidan", 2004. – 46 s.
12. Fedoruk O. Pleneryst, vykhovanyi morem /Fedoruk O. //Obrazotvorche mystetstvo. – 2010. – №2/3. – S. 138–140.
13. Fedoruk O. Peretyn znaku. Kn. 3/O. Fedoruk. – K.: Intertekhnolohiia, 2008. – 415 s.
14. Fedoruk O. Plenery yak mystetskyi dyskurs /Fedoruk O.//Obrazotvorche mystetstvo. – 2010 – №2/3. – S. 2–5.
15. Shliakhamy Vasylkivskoho: pohliad kriz stolittia. Kataloh. – Kharkiv-Kyiv, KhDADM, 2009. – 124 s.